

de mos

Jaargang 30
Nov./Dec. 2014

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

10

NIDI

inhoud

- 1 Wie helpt wie? Moeders en kinderen in migrantengezinnen
- 5 Veranderend demografisch gedrag van dertigers tussen Generatie X en Y
- 8 Keuzevrijheid in pensioen?

Foto: Roel Wijnants/Flickr

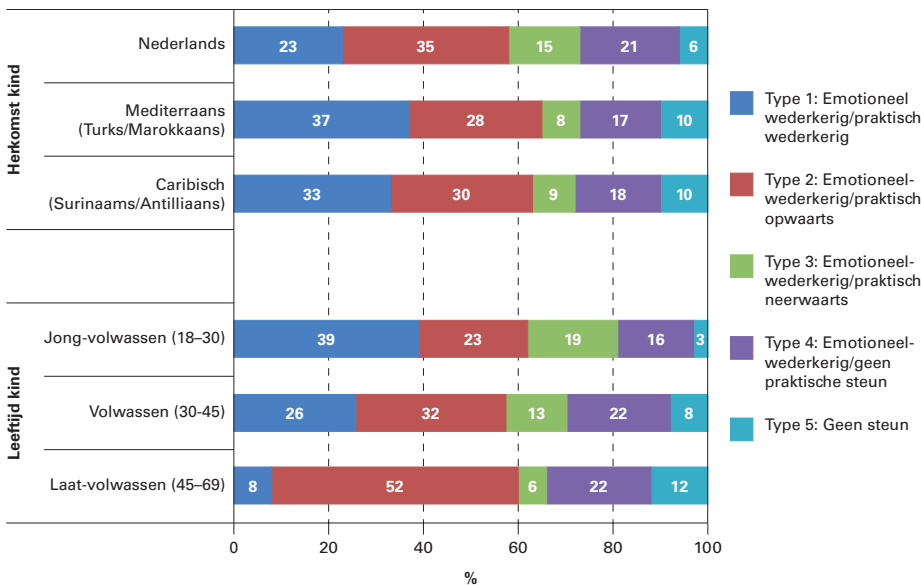
Wie helpt wie? Moeders en kinderen in migrantengezinnen

ILSE ROOYACKERS, HELGA DE VALK
& EVA-MARIA MERZ

Op welke manier zijn ouders en volwassen kinderen in gezinnen met een migratieachtergrond elkaar tot steun? NIDI-onderzoek naar moeder-kindrelaties wijst uit dat het overgrote deel van moeders en kinderen emotionele steun uitwisselt. Dit is voor Nederlanders en migranten niet anders. De rol van praktische hulp verschilt bij gezinnen met een migratieachtergrond. Niet-Westerse migranten hebben vaker dan Nederlanders een wederkerige emotionele én praktische relatie met hun moeder. In Turkse en Marokkaanse gezinnen is dit vaker het geval voor dochters dan zonen.

Steeds meer ouderen in Nederland hebben een migratieachtergrond. Waar in 1996 nog 1,3 procent van de 60 plussers van niet-Westerse afkomst was, ging dit in 2013 om 3,6 procent van de ouderen, oftewel ruim 140 duizend personen. Dit is een belangrijk gegeven aangezien het bieden van hulp binnen families in samenlevingen waarschijnlijk verschilt. Zo staan in niet-Westerse, rurale samenlevingen familiebanden veel meer centraal dan in Westerse samenlevingen. Naast de culturele normen die families aan elkaar binden, is er minder economische welvaart en zijn publieke sociale zekerheidsstelsels vaak afwezig of gebrekkig. Zulke omstandigheden dragen bij aan het ontstaan van hechte familierelaties waarin ouders en kinderen elkaar wederzijds ondersteunen. Terwijl eerste generatie immigranten zelf nog zijn opgegroeid met deze familiegeoriënteerde normen, groeien hun kinderen echter op in Nederland. Anders dan in niet-Westerse samenlevingen, speelt hier de overheid een grotere rol bij het welzijn van haar burgers en moedigen culturele normen autonomie en zelfredzaamheid van kinderen aan. Wat betekenen deze verschillen tussen samenlevingen in de praktijk voor de banden tussen ouders en hun volwassen kinderen in migrantengezinnen? We kijken naar moeder-kindrelaties en de overeenkomsten en verschillen tussen gezinnen zonder migratieachtergrond ('Nederlanders') en gezinnen met een migratieachtergrond ('migranten'). We maken daarbij onderscheid tussen migranten van Mediterrane (Turks/Marokkaans) en Caribische afkomst (Surinaams/Antilliaans). Omdat we weten dat vrouwen en vooral moeders een belangrijke positie innemen in

Figuur 1. Type moeder-kindrelaties per herkomst- en leeftijdsgroep van het kind (in percentages)

Bron: NKPS.

het onderhouden van familierelaties, richten we ons specifiek op moeders.

Vijf typen moeder-kindrelaties

Ouders en (volwassen) kinderen kunnen elkaar op verschillende manieren helpen. Zo wisselt de inhoud van hulp, die bijvoorbeeld van praktische of emotionele aard kan zijn, en de richting waarin steun wordt verleend. Wanneer het vooral het kind betreft dat hulp geeft aan de ouder, noemen we dit ‘opwaartse’ steun. Omgekeerd is er sprake van ‘neerwaartse’ steun wanneer de ouder het kind helpt. Met gegevens van de NKPS (zie kader) onderzoeken we hoe de soort hulp en de richting waarin steun wordt verleend typerend is voor gezinnen in Nederland van verschillende afkomst. Hiervoor gebruiken we antwoorden van volwassen kinderen op vragen of zij de afgelopen drie maanden praktische en/of emotionele steun hadden gegeven aan en/of gekregen van hun

moeder. Wij maken daarbij onderscheid tussen degenen die zeiden géén hulp te hebben gegeven of ontvangen en zij die dat één of meerdere keren deden. Bij praktische zaken gaat het om huishoudelijke taken, het uitlenen van spullen, helpen met verhuizen, of andersoortige klusjes. Emotionele steun is de interesse die moeder en kind tonen in het persoonlijke leven van de ander.

Afzonderlijke analyses voor Nederlanders en de migrantengroepen resulteren in dezelfde vijf typen moeder-kindrelaties. Drie van de vijf relatie-typen kenmerken zich door wederzijdse emotionele steun tussen moeder en kind, in combinatie met een vorm van praktische hulp. Deze drie relaties verschillen echter in de richting waarin praktische hulp wordt verleend: in het eerste relatietype wordt dit gedaan door zowel moeder als kind (wederkerig), in het tweede type geeft het kind praktische hulp aan de moeder (opwaarts), en in het derde geval helpt de moeder het kind (neerwaarts). Het vierde relatietype dat we vinden, draait alleen om emotionele steun die door moeder en kind wordt uitgewisseld, terwijl praktische hulp niet aan de orde komt. Tot slot is er een vijfde relatietype, waar moeder noch kind de ander steun geeft, of deze nu van emotionele of praktische aard is.

Nederlanders en niet-Westerse migranten vergeleken

Nederlanders en migranten onderhouden hetzelfde soort moeder-kindrelaties. Er zijn wel verschillen in de mate waarin relatietypen voorkomen. Figuur 1 geeft het percentage volwassen kinderen dat onder elk van de vijf typen moeder-kindrelaties valt. Deze cijfers zijn apart berekend voor Nederlanders en de migrantengroepen. Er vallen een paar dingen op. Zo hebben migranten vaker dan Nederlanders een moeder-kindrelatie waarin wederzijdse emotionele én praktische steun wordt gegeven (type 1). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat niet-Westerse migran-

NETHERLANDS KINSHIP PANEL STUDY (NKPS)

De NKPS is een grootschalig, landelijk onderzoek dat verschillende dimensies van familiebanden belicht. Respondenten hebben allen deelgenomen aan drie rondes mondelinge en/of schriftelijke vragenlijsten. Deze vonden plaats in 2002/2003, 2006/2007 en 2009/2010. Eén van de doelen van de NKPS was om informatie te verkrijgen over familierelaties onder migranten. Hiervoor werd naast een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking, een deelverzameling genomen uit de vier grootste niet-Westerse migrantengroepen in Nederland (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen). Aangezien niet-Westerse migranten zich vooral concentreren in de grote steden, werden deze respondenten geselecteerd uit de 13 gemeenten waar het overgrote deel van de migranten in Nederland wonen (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Enschede, Bergen op Zoom, Almere, Alphen aan de Rijn, Dordrecht, Tiel, Delft en Hoogezand-Sappemeer). Uiteindelijk deden ruim 8.000 Nederlanders en 1.400 niet-Nederlanders aan de eerste ronde van de NKPS mee.

In ons onderzoek gebruiken we de antwoorden op de volgende zes vragen over praktische en emotionele steun:

- 1: “Heeft u van uw moeder de afgelopen 3 maanden wel eens hulp gekregen bij huishoudelijk werk, zoals eten koken, schoonmaken of boodschappen doen?”
- 2: “Heeft u van uw moeder de afgelopen 3 maanden wel eens hulp gekregen met praktische zaken, zoals klusjes doen in huis, dingen lenen of meegaan naar de dokter?”
- 3: “Heeft uw moeder in de afgelopen 3 maanden wel eens interesse getoond voor uw persoonlijke leven?”
- 4: “Heeft u de afgelopen 3 maanden aan uw moeder wel eens hulp gegeven bij huishoudelijk werk, zoals eten koken, schoonmaken of boodschappen doen?”
- 5: “Heeft u de afgelopen 3 maanden aan uw moeder wel eens hulp gegeven met praktische zaken, zoals klusjes doen in huis, dingen lenen of meegaan naar de dokter?”
- 6: “Heeft u in de afgelopen 3 maanden wel eens interesse getoond voor haar [uw moeders] persoonlijke leven?”

Respondenten konden op elk van deze vragen kiezen tussen de antwoorden: “Nooit”, “Eén of twee keer” en “Meerdere keren”.

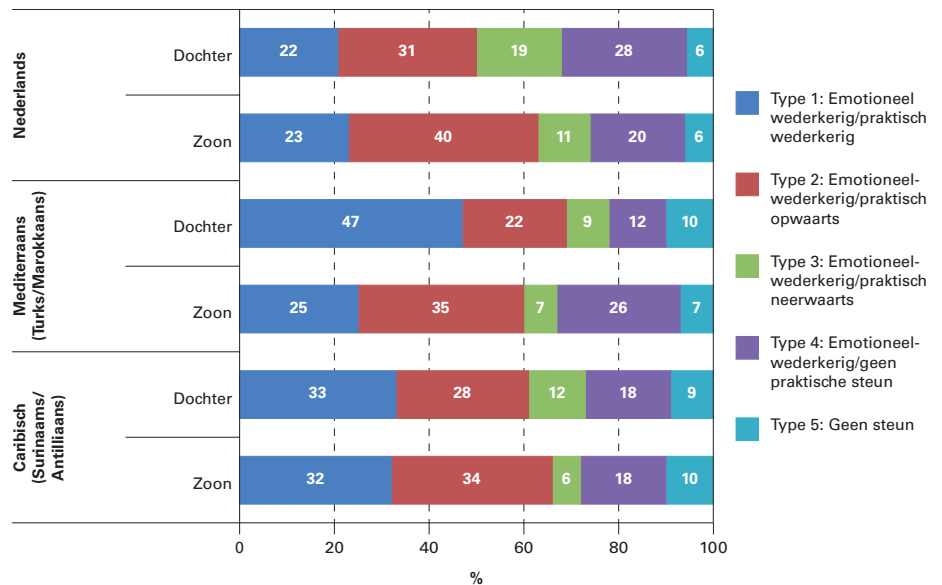
ten zijn opgegroeid met familienormen die wederkerige hulp tussen ouders en kinderen voorschrijven. Bij Nederlanders komt het vaker voor dat moeder-kindrelaties minder ‘traditionele’ vormen van steunverlening omvatten, waarbij hoofdzakelijk het kind steun ontvangt (type 3) of waar alleen emotionele steun aan elkaar wordt gegeven (type 4).

Over het geheel genomen is het opmerkelijk dat praktische hulp binnen moeder-kindrelaties niet alleen bij migranten, maar ook bij Nederlanders in aanzienlijke mate voorkomt. Bij Nederlanders is er echter meer variatie in de richting waarin praktische hulp wordt gegeven. Dit sluit aan bij het idee dat Nederlandse gezinnen elkaar helpen volgens leeftijdsgebonden familienormen, die de vraaghulp van ouders en kinderen in specifieke levensfasen reflecteren. Zo krijgen jongvolwassen kinderen nog regelmatig steun van hun ouders, maar worden zij vooral hulpgevers wanneer hun ouders op leeftijd raken. Deze ‘levensloopnormen’ worden inderdaad zichtbaar wanneer we de verdeling van de vijf relatietypen per leeftijdsgroep bekijken (figuur 1, onderaan). Daarbij is duidelijk te zien dat de wederkerige en neerwaartse vorm van praktische hulp het meest aanwezig is onder jongvolwassen kinderen (jonger dan 30), en de opwaartse vorm het meest typerend is voor oud-volwassen kinderen (ouder dan 45).

Tot slot zien we dat moeder-kindrelaties zonder praktische of emotionele steun (type 5) zowel onder Nederlanders als migranten niet vaak voorkomen. Maar in tegenstelling tot wat we zouden verwachten, komt dit relatietype iets vaker voor bij migranten. Dit kan te maken hebben met de moeilijkheden die families soms ondervinden als gevolg van de veranderingen die migratie met zich meebrengt. Doordat kinderen zich bijvoorbeeld vaak sneller aanpassen dan hun ouders, kunnen er meningsverschillen en conflicten ontstaan.

Foto: blue-news.org/Flickr

Figuur 2. Type moeder-kindrelaties, per herkomstgroep en geslacht van het kind (in percentages)

Bron: NKPS.

Zonen en dochters

Naast verschillen die met migratieachtergrond en leeftijd te maken hebben, zien we ook verschillen tussen moeder-zoon- en moeder-dochterrelaties (figuur 2). In elke herkomstgroep blijken zonen vaker een relatie te onderhouden waarin zij praktische hulp verlenen aan hun moeder. Dochters, daarentegen, ontvangen vaker praktische hulp van hun moeder. Daarnaast zijn er sekseverschillen die specifiek met afkomst lijken samen te hangen. Bij Turkse en Marokkaanse migranten hebben dochters vaker dan zonen een volledig wederkerige relatie met hun moeder. Tegelijkertijd is er ook een groter aandeel dochters dat helemaal geen steun geeft of krijgt. Zij lijken dus óf een intensievere óf juist meer afstandelijke relatie te hebben met hun moeder. Hier kunnen tegengestelde krachten aan het werk zijn. Enerzijds weerspiegelt deze tweedeling de traditionele, ge-

Foto: Roel Wijnants/Flickr

slachtsgebonden familienormen uit de regio's van herkomst. Zo nemen vrouwen daar gewoonlijk de zorgtaken op zich, maar wanneer dochters trouwen gaan ze bij de schoonfamilie inwonen en verschuift hun verantwoordelijk van de eigen familie naar de schoonfamilie. Anderzijds kan ook het migratieproces bijdragen aan een afstandelijke relatie tussen moeders en dochters. Meer dan voor zonen, staat de traditionele rol die dochters geacht worden op zich te nemen in contrast met de relatieve vrijheid die vrouwen volgens Westerse normen hebben. Voor dochters lijken de normen van het herkomstland en die van de Nederlandse samenleving dus moeilijker te verenigen. Bij Surinaamse en Antilliaanse migranten lijkt het geslacht van het kind er minder toe te doen. Behalve dat ook bij hen zonen vaker praktische hulp geven en dochters deze vaker ontvangen, zijn er nauwelijks verschillen in de mate waarin relatietypen voorkomen. Caribische migranten lijken daarin meer op Nederlanders. Maar terwijl meer Nederlandse dochters dan zonen een relatie met hun moeder hebben die om emotionele steun draait, komt dit relatietype bij zonen en dochters van Caribische afkomst evenveel voor. Dit kan te maken hebben met de centrale positie die moeders innemen in Caribische samenlevingen, waar het niet ongewoon is dat vrouwen het hoofd van het gezin zijn.

Naast verschillen vooral overeenkomsten

Naast verschillen zijn er vooral overeenkomsten tussen Nederlanders en migranten in de moeder-kindrelaties die ze onderhouden. Meest opvallend is misschien wel de wijdverspreide emotionele steun die wordt uitgewisseld. Dit wijst op het universele karakter van emotionele aspecten van familierelaties. De mate waarin moeders en volwassen kinderen elkaar praktische hulp geven, daarentegen, verschilt met de afkomst van gezinnen. De centrale rol die praktische hulp binnen families in niet-Westerse samenlevingen inneemt,

zien we tot op zekere hoogte terug in het grotere aantal volledig-wederkerige moeder-kindrelaties onder migranten. De rol van praktische hulp lijkt daarmee meer gebonden te zijn aan de context waarin men leeft en opgroeit.

Niettemin is het belangrijk om in het oog te houden dat wederkerige relaties ook bij migranten niet de standaard zijn. Daarnaast is de vraag hoe intensief de hulp is die wordt gegeven. Hoewel we geen informatie hebben over de exacte hoeveelheid tijdbesteding, weten we wel dat slechts een beperkte groep kinderen (zowel onder Nederlanders als migranten) laat weten hun moeder méér dan twee keer per drie maanden te helpen. Ondanks de culturele familienormen die ouders aan hun kinderen overdragen, lijkt het er dus op dat migranten zich in gedrag ook aanpassen aan de situatie van Nederland. Bovendien was het aandeel relaties waarin überhaupt geen steun werd gegeven onder migrantengroepen zelfs groter dan bij Nederlanders. Hiermee wordt de mythe ontkracht dat migrantengezinnen alle zorg voor elkaar opnemen. Aandacht voor de situatie van migrantenouders die deze zorg ontberen is daarom belangrijk, temeer omdat sociale en gezondheidsvoorzieningen voor hen over het algemeen minder toegankelijk zijn. Tegelijk suggereert ons onderzoek dat een grotere rol van de overheid de familiesolidariteit niet noodzakelijkerwijs ondermijnt: ook een flink aantal Nederlandse moeders en kinderen verlenen elkaar praktische hulp. Komen hier de contouren van de 'participatiesamenleving' in zicht? De tijd zal het leren.

Ilse Rooyackers, NIDI,

e-mail: Rooyackers@nidi.nl

Helga de Valk, NIDI, e-mail: valk@nidi.nl

Eva-Maria Merz, Sanquin,

e-mail: e.merz@sanquin.nl

Dit artikel is een bewerkte versie van: I.N. Rooyackers, H.A.G. de Valk en E.-M. Merz (2014), Mother-child relations in adulthood: Immigrant and nonimmigrant families in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45 (4): 569-586.

LITERATUUR:

- Kagitçibasi, C. (1996), *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.